

Pasca nízkej plodnosti a jej odraz v budúcom vývoji ľudských zdrojov na Slovensku¹

Low fertility trap and its reflection on the future development of the human resources in Slovakia

Branislav Šprocha

Abstract

Dynamic and dramatic decline of fertility in Slovakia and its persistence at historically relatively low level for almost two decades, gradually raises concerns about the fulfillment scenario of low fertility trap. The aim of this paper is to discuss this construct, highlight its mechanisms, possible fulfillment for Slovakia and reflect on the potential implications for the future development of human resources.

Key words: low fertility trap, human resources, Slovakia, projection

JEL Code: J11, J13, J21

Úvod

V 90. rokoch intenzita plodnosti na Slovensku prudko klesla z pôvodnej úrovne viac ako dvoch detí na ženu až na 1,2 dieťaťa v roku 2002. Viac ako jednu dekádu sa úhrnná plodnosť pohybovala pod hranicou 1,5 dieťaťa na ženu. Podľa McDonalda (2008) je pre krajiny, ktoré majú skúsenosti s tak nízkou plodnosťou veľmi ťažké sa dostať nad túto hodnotu. V súvislosti s tým sa v odbornej literatúre začal objavovať termín „pasca nízkej plodnosti.“ Je možné sa obávať, že by takáto pasca mohla ovplyvniť aj budúci populačný vývoj na Slovensku? Bude ďalšie zotrvávanie plodnosti na nízkej úrovni aj prípadom Slovenska, alebo môžeme ešte očakávať jej výraznejšie zvýšenie v kontexte realizácie odložených pôrodov? V prípade že nie, aké dopady to môže priniesť z pohľadu ľudských zdrojov.

¹ Príspevok je výstupom z projektu VEGA č.2/0160/13 „Finančná stabilita a udržateľnosť hospodárskeho rastu Slovenska v podmienkach globálnej ekonomiky“ a VEGA č. 1/0026/14 „Transformácia plodnosti žien Slovenska v 20. a na začiatku 21. storočia a jej prognóza do roku 2050“.

Cieľom príspevku je jednak veľmi stručne predstaviť koncept pasce nízkej plodnosti v kontexte jej zmien a na základe jednotlivých mechanizmov tohto konštruktú poukázať na možné scenáre vo vývoji pôrodnosti do roku 2060 s očakávanými dopadmi na otázku ľudských zdrojov. Predovšetkým sa zameriame na niektoré vývojové trendy v počte prichádzajúcich a odchádzajúcich ľudí z produktívneho veku (resp. trhu práce).

1 Čo je pasca nízkej plodnosti?

Koncept pasce nízkej plodnosti sa pravdepodobne prvýkrát objavil v práci Lutz a Skirbekka (2005) v kontexte politík spojených s otázkou zmien časovania a jej dopadov na intenzitu plodnosti. Autori v nej deklarovali, že ak skutočne k naplneniu jej mechanizmov dochádza, je potrebné vyvinúť také opatrenia, ktoré by promptne dokázali takémuto stavu zabrániť. O približne rok neskôr autorský kolektív Lutz, Skirbekk a Rita Testa (2006) sa už primárne zaoberal hypotézou pasce nízkej plodnosti. Tá je vo všeobecnosti formovaná tromi navzájom sa podmieňujúcimi základnými komponentmi: demografický, ekonomický a sociologický.

Demografický faktor je spojený s predchádzajúcim populačným vývojom a predovšetkým počtom žien v reprodukčnom veku. Keďže počet narodených detí je výslednicou intenzity plodnosti a jej rozloženia podľa veku spolu s vekovou štruktúrou a počtom žien v reprodukčnom období, potom demografický faktor môže predstavovať jeden z najdôležitejších pre budúci vývoj pôrodnosti sledovanej populácie. Klesajúci počet žien v reprodukčnom veku a s tým znižujúci sa počet potenciálnych matiek tak bude prinášať aj klesajúce počty narodených detí (ak sa výraznejšie nezvýši intenzita plodnosti). Sociologický komponent pracuje s preferenciami počtu detí. Viaceré zisťovania poukazujú pritom na pokles ideálnej veľkosti rodiny, počtu detí v rodine smerom k mladším generáciám. Tento jav je navyše psychologicky posilňovaný v spoločnostiach zasiahnutých dlhodobým pretrváváním nízkej plodnosti. Mladí ľudia sú tak každodenne konfrontovaní s bezdetnosťou prípadne jednodetným modelom rodiny, procesom odkladania a vedomého odmietania materského debutu, čo môže významne ovplyvňovať aj formovanie ich reprodukčných plánov a ideálov, a to nielen na časovanie ale aj ich početnosť. Posledný tretí mechanizmus pasce nízkej plodnosti pracuje s prvou časťou Easterlinovej hypotézy relatívnych príjmov. Podľa nej plodnosť je výsledkom aspirácií a očakávaného príjmu, pričom sa predpokladá, že aspirácie majú rastúci trend, kým očakávaný príjem mladých generácií sa správa opačne čiastočne ako dôsledok starnutia populácie práve v dôsledku nízkej plodnosti.

Vo svojej podstate ide o akýsi konštrukt sebanapĺňajúceho sa proroctva. Súčasn  po ty narodených žien budú v budúcnosti (približne o 25 – 35 rokov) veľmi dôležitým faktorom celkového potenci lného počtu matiek a tým aj počtu narodených detí. S každou početne menšou generáciou sa postupne roztáča zostupn  demografick  špirála (Lutz a kol. 2006).²

2 Je pasca nízkej plodnosti aktuálny problém pre Slovensko?

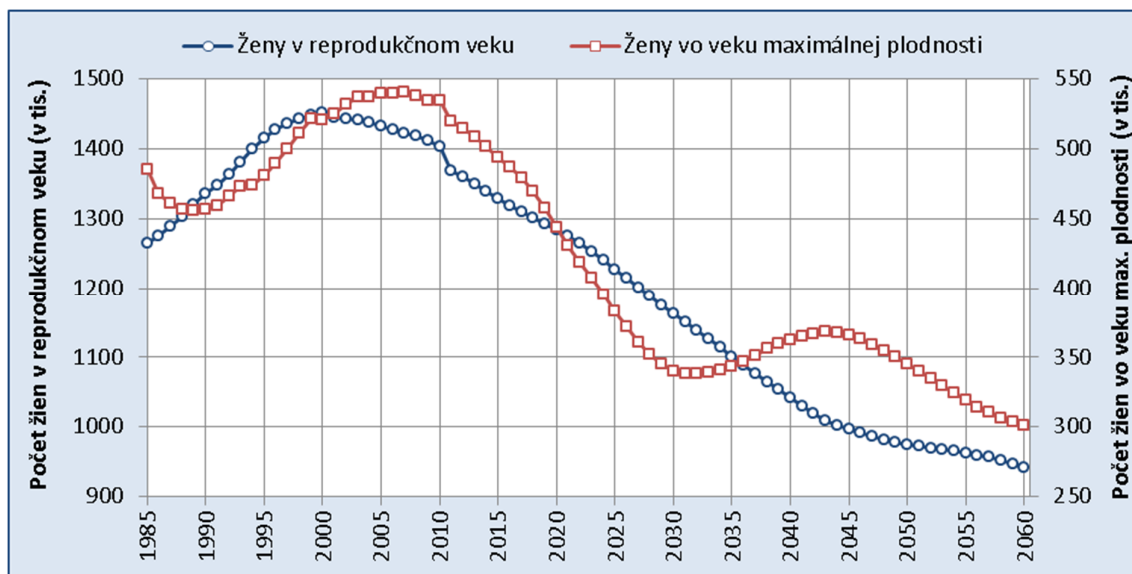
Najmä v druhej polovici 90. rokov a na začiatku nového milénia sme na Slovensku svedkami paradoxnej situácie. Pomerne prudk  pokles počtu narodených detí vrcholiaci v prvých rokoch 21. storočia ostro kontrastoval s vývojom počtu žien v reprodukčnom veku a tiež vo veku najvyššej plodnosti. Kým v polovici 80. rokov vo veku 15 – 49 rokov bolo na Slovensku približne 1,27 mil.  ien, na začiatku 90. rokov to už bolo 1,34 mil. a na prelome mil ni  dokonca 1,45 mil. V d al ch rokoch však vidíme postupn  pokles, ktor  bude pokračovať aj do budúcnosti. Príčinou je predovšetkým vplyv rozdielnych vývojových zmien. Na jednej strane z reprodukčného veku postupne odchádzajú po etn  generácie naroden  v 70. rokoch a na druhej sú a budú nahradzované čoraz menej početnými generáciami z 80. a najmä 90. rokoch. Situácia sa nezmení s najväčšou pravdepodobnosťou ani v strednodobom horizonte, keďže efekt predpokladaného pretr v vania nízkej plodnosti e  e zn sob  spom nan  prechod početne men ich kohort žien. Podľa stredného variantu prognózy Bleha,  procha a Vaňo (2013) by v polovici 40. rokov mohol počet žien v reprodukčnom veku klesnúť už k hranici 1 mil. a v horizonte prognózy v roku 2060 by to dokonca mohlo byť len približne 940 tis. osôb. V podstate podobn  trend len s určitým časovým posunom ponúka aj predpokladan  vývoj počtu žien vo veku najvyššej plodnosti. Kým na začiatku 90. rokov minulého storočia v tomto veku bolo približne 457 tis. osôb, v rokoch 2006 a 2007 išlo už o viac ako 540 tis.  ien. Pri naplnen i stredného variantu prognózy Bleha,  procha a Vaňo (2013) by však už na začiatku 30. rokov malo byť vo veku najvyššej plodnosti len približne 338 tis. osôb. Do asn  veľmi mierny nárast preruší d al   pokles vrcholiaci v horizonte prognózy na úrovni len približne 300 tis. osôb.

Práve predchádzajúci popula n  vývoj a jeho predpokladan  dopady do budúcnosti budú predstavovať jeden z veľmi dôležitých mechanizmov d al ieho smerovania pôrodnosti. Súčasne je zrejmé, že práve demografick  faktor bude v prípade Slovenska zohrávať jednu z kľúčových úloh z pohľadu konštruktu pasce nízkej plodnosti. Navyše je tiež zrejmé, že efekt

² Ide samozrejme o zjednodu en  model pri zanedban i vplyvu úmrtnosti a najmä zahraničnej migrácie.

nerovnomernosti v populačnom vývoji sa bude najmä v blízkej budúcnosti významne prehĺbovať.

Graf 1: Vývoj a prognóza počtu žien v reprodukčnom veku a veku maximálnej plodnosti na Slovensku do roku 2060

Zdroj údajov: ŠÚ SR; Bleha, Šprocha a Vaňo 2013

Ideálna veľkosť rodiny ako jeden z hlavných konštruktov sociologického mechanizmu má dlhodobý klesajúci trend vo viacerých európskych krajinách (napr. Goldstein a kol., 2003), pričom navyše ešte vždy platí, že je vyššia ako napokon bude realizovaná konečná plodnosť. Autori konceptu pasce nízkej plodnosti očakávajú, že pod poklesom ideálnej veľkosti rodiny sa odráža realita, s ktorou sú vo svojom okolí v populáciách s nízkou plodnosťou mladí každodenne konfrontovaní. Predpokladajú, že s čím menším počtom detí v rodinách sa stretnú, tým menší počet detí bude súčasťou ich normatívneho systému (Lutz a kol., 2006). Ako hraničnú hodnotu Testa a Grilli (2006) uvádzajú úhrnnú plodnosť na úrovni 1,5 dieťaťa na ženu. V populáciách s nižšou intenzitou existujú tendencie opúšťať dvojdetný ideál rodiny a posúvať sa viac k jednodetnej rodine.

Ak sa pozrieme na Slovensko, je zrejmé, že viaceré z týchto predpokladov sa v realite naplňujú. Konečná plodnosť dlhodobo klesá a je zrejmé, že ženy z konca 60. rokov budú posledné, ktoré mali v priemere 2 deti. Sme svedkami len obmedzenej rekuperácie odložených detí druhého a ďalšieho poradia (Šprocha 2013, 2014; Potančoková 2011). V mladších generáciách postupne model dvojdetnej rodiny nahradí pravdepodobne rodina len s jedným dieťaťom pri súčasnom náraste bezdetnosti (Šprocha 2013, 2014). Je zrejmé, že

mladí ľudia na Slovensku sú skutočne čoraz viac konfrontovaní s menšími rodinami. Čiastočne sa to odráža už aj na ideálnej veľkosti rodiny, ktorá aj na Slovensku má vo výskumoch EVS a ISSP klesajúcu tendenciu.

Ekonomický mechanizmus vychádza z prvej časti Easterlinovej hypotézy relatívneho príjmu. Dôležitým faktorom ovplyvňujúcim ochotu mladých vstupovať do manželstva a rodičovstva sú materiálne možnosti, ktoré majú na splnenie svojich vlastných aspirácií. Ak si myslia, že ich príjem je dostatočný na to, aby naplnil ich materiálne aspirácie, sú ochotní realizovať aj dlhotrvajúce záväzky akými je manželstvo a rodičovstvo. V opačnom prípade sa snažia odkladať tieto rozhodnutia na neskôr (bližšie pozri Easterlin 1980). Na Slovensku k tomuto rozhodnutiu v prípade osôb narodených v 70. rokoch bude prispievať aj značná diskontinuita podmienok pred a po roku 1989. Existujúci rozpor medzi rastúcimi materiálnymi aspiráciami mladých generácií v spojitosti s pretrvávajúcou problematickou situáciou na trhu práce, s rezidenčnou samostatnosťou a pod. prispieva k znižovaniu hodnoty relatívneho príjmu a tým aj k prehlbovaniu pasce nízkej plodnosti.

3 Budúci vývoj počtu narodených detí v kontexte ľudských zdrojov

Celkový počet narodených detí sa odvíja od intenzity a rozloženia plodnosti podľa veku a počtu a vekovej štruktúry žien v reprodukčnom období. Kým druhý faktor je pre najbližšie obdobie v podstate daný už existujúcimi generáciami dievčat, budúci vývoj plodnosti a jej charakteru zatiaľ stále zostáva otvorený vzhľadom na nedokončenú transformáciu. Proces odkladania sa zdá byť postupne ukončený, o čom svedčí aj výrazné zníženie dynamiky poklesu intenzity vo veku do 28 rokov. Rozhodujúcim sa pre budúci vývoj stane fáza dobiehania odložených reprodukčných zámerov. Dá sa preto predpokladať, že v najbližších rokoch budeme svedkami určitého rastu plodnosti. Rekuperácia však ani zďaleka nedokáže za súčasných podmienok plne kompenzovať pokles plodnosti v mladšom veku, a preto je veľmi nepravdepodobné, aby sa úhrnná plodnosť opäť priblížila k hranici 2 detí na ženu. S akými scenármi plodnosti pre Slovensko tak môžeme počítať?

Ako uvádza McDonald (2005), pre krajiny ktorých úhrnná plodnosť klesla pod hranicu 1,3 dieťaťa na ženu bude veľmi ťažké sa dostať trvalo nad úroveň 1,5 dieťaťa na ženu. Rovnako aj prognóza EUROSTATu EUROPOP 2013 nepredpokladá, že by úhrnná plodnosť na Slovensku do roku 2060 výrazne prekročila hranicu 1,5 dieťaťa. Podobnú úroveň by dosahovala v nízkom scenári prognózy Bleha, Šprocha a Vaňo (2013). V strednom variante autori očakávajú nárast až na 1,65 dieťaťa na ženu a v najoptimistickejšom vysokom by do roku 2060 mohla úhrnná plodnosť dosiahnuť až 1,9 dieťaťa.

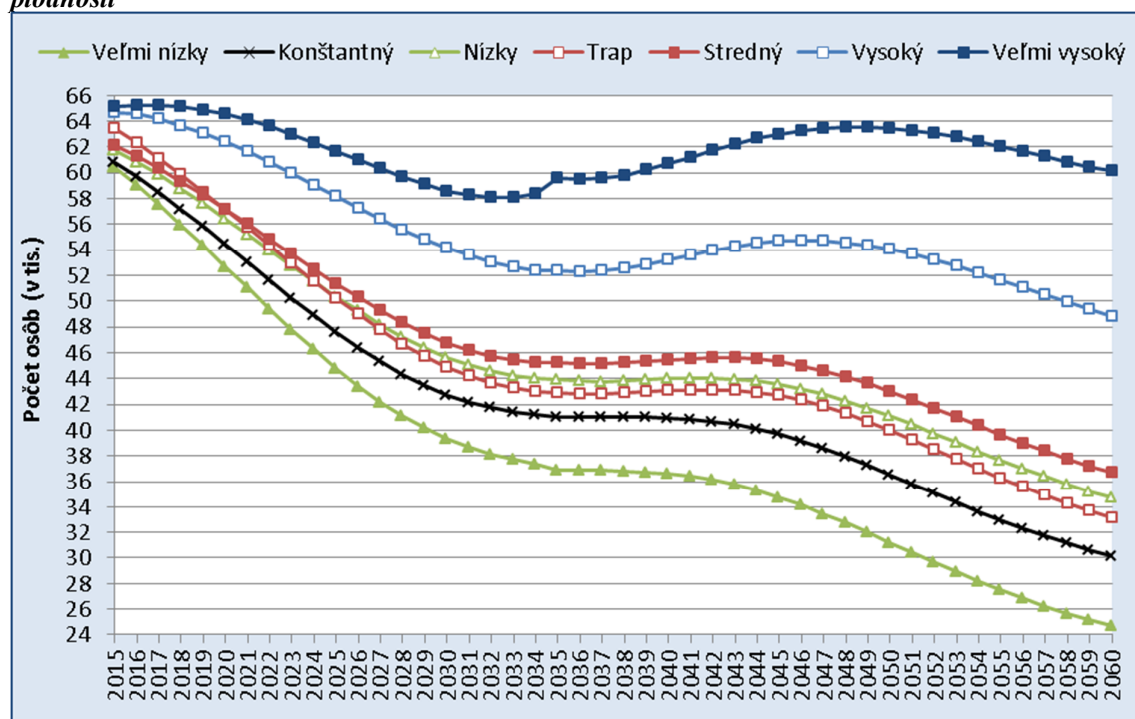
Pre účely našej projekcie počtu narodených detí sme zostavili ešte ďalšie štyri scenáre. Veľmi nízky poukazuje na dopady dlhodobého pretrvávania plodnosti na úrovni lowest-low fertility (1,3 dieťaťa na ženu). Konštantný scenár pracuje s poslednou zaznamenanou úrovňou plodnosti pre celé prognózované obdobie. Trap variant sa snaží modelovať situáciu, ak by plodnosť neprekročila hranicu 1,5 dieťaťa na ženu. Posledný veľmi vysoký scenár sa snaží ukázať ako by sa vyvíjal počet narodených detí, ak by úhrnná plodnosť rástla tak dynamicky, že o dve desaťročia by opäťovne prekročila hranicu 2 detí a na nej zotrvala až do konca prognózovaného obdobia. Okrem zmien v intenzite plodnosti boli uvažované aj posuny v jej rozložení podľa veku, a to v smere predpokladaného starnutia profilu plodnosti. Údaje o počte žien v reprodukčnom veku sme prebrali z prognózy Bleha, Šprocha a Vaňo (2013) do roku 2030 a pre ďalšie roky išlo o kombináciu našich scenárov plodnosti a stredného scenára vývoja úmrtnosti a migrácie zo spomínanej prognózy autorského kolektívu.

Počet narodených detí v podstate vo všetkých scenároch bude mať v najbližších dvoch dekádach klesajúcu tendenciu. Dokonca ani vo vysokom a veľmi vysokom scenári nemôžeme očakávať, že by došlo aspoň k jej stabilizácii. Príčina je spojená s prvým mechanizmom pasce nízkej plodnosti. Počty žien v reprodukčnom veku ako aj veku najvyššej plodnosti už dnes postupne klesajú a tento jav sa ešte viac prehĺbi v najbližších rokoch, keď do poreprodukčného veku odídu početné generácie zo 70. rokov a nahradia ich oveľa menej početné generácie z 90. rokov a prvej dekády nového milénia.

Vo veľmi nízkom variante plodnosti by do roku 2035 počet narodených detí mohol dokonca klesnúť pod hranicu 40 tis. Pri zachovaní súčasnej intenzity by to bolo niečo viac ako 40 tis., pričom najpravdepodobnejší stredný variant očakáva pokles približne na úroveň 45 tis. Len vo veľmi vysokom a vysokom scenári by dynamika poklesu bola nižšia, keď by sa v polovici 30. rokov mohlo narodiť v priemere 52 tis. resp. 58 tis. detí.

Vývoj pôrodnosti v ďalšom období je už zaťažený väčšou mierou neistoty, keďže projektované sú už aj počty žien v reprodukčnom veku. S výnimkou veľmi vysokého scenára však vo všetkých dôjde po určitom období stagnácie k ďalšiemu pomerne výraznému poklesu pôrodnosti. Napríklad pri dlhodobom zotrvaní plodnosti na veľmi nízkej úrovni (1,3 dieťaťa na ženu) by sa do horizontu projekcie počet narodených mohol znížiť až k 24 tis. V konštantnom scenári by dosahoval len 30 tis. a v strednom približne 38 tis. Dokonca aj vo vysokom scenári by sa počet narodených detí do roku 2060 dostala pod hranicu 50 tis. Len vo veľmi vysokom scenári (nad 2 deti na ženu) môžeme očakávať osciláciu na približne súčasnej úrovni 60 tis. detí ročne.

Graf 2: Očakávaný vývoj počtu narodených detí na Slovensku podľa jednotlivých scenárov vývoja plodnosti

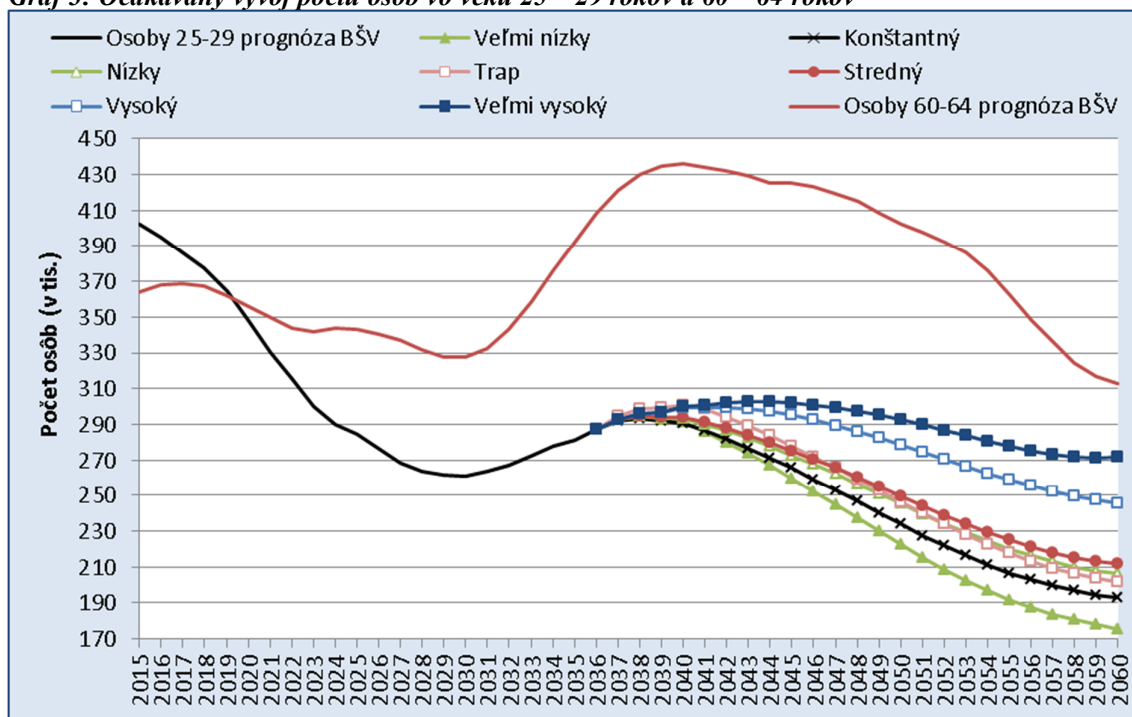

Zdroj údajov: Bleha, Šprocha a Vaňo 2013, výpočty autora

Dramatický prepád plodnosti a jej zotrvávanie na nízkej úrovni už takmer dve dekády spôsobilo, že aj napriek historickému maximu počtu žien v reprodukčnom veku sa na Slovensku pôrodnosť dostala na historické minimá. Generácie z 90. rokov a prvej dekády nového milénia v najbližších dvoch desaťročiach pritom budú vstupovať na trh práce a budú nahrádzať početnejšie kohorty z druhej polovice 50. a 60. rokov. Rozdiel medzi očakávaným počtom osôb predstavujúcich nové potenciálne zdroje pracovných síl (vek 25 – 29 rokov) a osôb, ktoré postupne z trhu práce postupne odchádzajú (vek 60 – 64 osôb) sa veľmi rýchlo prehĺbi v neprospech mladších kohort. Kým ešte v najbližších rokoch vidíme miernu prevahu tých osôb, ktoré na trh práce prichádzajú, približne od roku 2020 už budú mať prevahu osoby, ktoré z trhu práce budú odchádzať. V polovici 30. rokov by tento deficit mohol predstavovať viac ako -110 tis. osôb. V ďalšom období o úrovni deficitu budú rozhodovať dva faktory. Prvým je posun početných generácií narodených v 70. rokoch do veku nad 60 rokov a druhým očakávaná intenzita plodnosti v kombinácii s vekovou štruktúrou žien v reprodukčnom veku. Bez ohľadu na použitý variant projekcie plodnosti je zrejmé, že potenciálny počet odchádzajúcich z trhu práce výrazne presiahne početnosť kohort, ktoré sa budú na trh práce dostávať. Z pohľadu početnosti ľudských zdrojov je jasné, že Slovensko sa musí pripraviť na pomerne výrazné deficitné obdobie, ktoré navyše bude ešte poznačené aj starnutím jeho

pracovnej sily.³³ Samotná úroveň predpokladaného deficitu sa bude v závislosti od variantu projekcie pohybovať od -40 tis. osôb vo veľmi vysokom až po -180 tis. vo veľmi nízkom variante. Súčasne tiež platí, že uvedené rozdiely sa v čase budú meniť najmä v súvislosti s prechodom početných generácií zo 70. rokov do veku nad 60 rokov. Aj preto vo veľmi nízkom variante sa deficit môže pohybovať v rozpätí -129 tis. až -184 tis. osôb a vo veľmi vysokom môže dosahovať -41 tis. až -138 tis. V najpravdepodobnejšom strednom variante projekcie by svoje maximum deficit mohol dosahovať v druhej polovici 40. a na začiatku 50. rokov, keď by počet osôb vo veku 60 – 64 rokov o viac ako 150 tis. prevyšoval počet osôb vo veku 25- 29 rokov. Smerom k horizontu projekcie očakávame, že vo všetkých scenároch bude dochádzať k redukcii sledovaného deficitu, keďže ho už nebudú ovplyvňovať do takej miery nerovnomernosti vo vekovej štruktúre.

Graf 3: Očakávaný vývoj počtu osôb vo veku 25 – 29 rokov a 60 – 64 rokov

Pozn. BŠV – Bleha, Šprocha a Vaňo 2013

Zdroj údajov: Bleha, Šprocha a Vaňo 2013, výpočty autora

³³ Okrem predchádzajúceho populačného vývoja dôležitú úlohu bude zohrávať aj úroveň migračného salda. V našej projekcii sme využili stredný variant prognózy Bleha, Šprocha, Vaňo 2013, ktorý ráta s pomerne výrazným kladným migračným saldom.

Záver

Intenzita plodnosti na Slovensku sa už viac ako 15 rokov udržiava na úrovni do 1,5 dieťaťa na ženu, pričom na určité obdobie dokonca klesla a zostávala pod hranicou veľmi nízkej plodnosti. V najbližších rokoch ešte môžeme očakávať pri výraznejšie nemeniacich sa podmienkach určitý rast priemerného počtu detí na ženu, no ten sa ani zďaleka nepriblíži k dvom deťom na ženu. V najpravdepodobnejšom strednom variante budúceho vývoja môžeme očakávať, že by sa úhrnná plodnosť mohla dostať na úroveň 1,6 – 1,7 dieťaťa na ženu, pri veľmi priaznivých podmienkach by teoreticky mohla hranicu 1,8 dieťaťa prekročiť. V súvislosti s pomerne dramatickým poklesom počtu žien v reprodukčnom veku a veku najvyššej plodnosti je zrejmé, že ani v prípade dynamickejšieho rastu intenzity plodnosti sa nepodari zvrátiť budúci pokles pôrodnosti. Navyše ako ukazuje vývoj konečnej plodnosti a najmä štruktúry žien podľa počtu narodených detí, značné medzigeneračné posuny môžeme očakávať aj v zložení žien podľa parity, keď na úkor dvojdetného modelu rodiny sa postupne začne presadzovať model jednodetných rodín a čiastočne aj vzrastie zastúpenie bezdetných žien (Šprocha 2013, 2014). Postupne sa tak k slovu môže dostať aj sociologický mechanizmus pasce nízkej plodnosti. Čiastočne to potvrdzuje aj klesajúca priemerná veľkosť ideálnej rodiny. Zdá sa tak, že pasca nízkej plodnosti je pre Slovensko skutočnou hrozbou, a preto by mala slovenská spoločnosť vyvinúť maximálne úsilie na jej zvrátenie a zmiernenie dopadov budúceho populačného vývoja, ktorý sa okrem iného bude niesť v znamení klesajúceho počtu narodených detí. Výsledkom tak z pohľadu ľudských zdrojov bude veľmi skorý prechod do deficitného módu, keď počty osôb odchádzajúce z trhu práce nebudú dostatočne nahrádzané novoprichádzajúcimi mladými kohortami. V závislosti od toho, či a ako úspešne sa podarí oživiť plodnosť, sa bude vyvíjať aj maximálna a minimálna úroveň tohto deficitu. Súčasne je však zrejmé, že aj keby sa plodnosť na Slovensku dostala v najbližších dvoch desaťročiach opätovne nad úroveň dvoch detí na ženu, štrukturálny efekt starnutia početných generácií zo 70. rokov a dlhodobá nízka pôrodnosť po roku 1989 zapríčinia, že potenciálna početnosť ľudských zdrojov bude na Slovensku klesať.

Získané poznatky naznačujú, že demografický mechanizmus je dominantným prvkom budúceho vývoja pôrodnosti. Ostatné faktory pasce nízkej plodnosti však môžu ešte viac zvýrazniť očakávaný prepád počtu narodených detí a tým zvýrazniť ďalšie starnutie slovenskej populácie zdola a zhoršovanie bilancie ľudských zdrojov. Na to, aby k tomu nedošlo je potrebné prijať také konštruktívne a systémové opatrenia, ktoré by prispeli k výraznejšiemu nárastu plodnosti. Ich efekt by však nemal byť spájaný len so štrukturálnymi

otázkami, ale mal by jasne deklarovať aj vysokú spoločenskú normativitu materstva a rodičovstva. Vďaka tomu by mohol byť zmiernený aj vplyv psychologicko-sociálneho mechanizmu pasce nízkej plodnosti. Čas na zníženie negatívneho dopadu kohortných zmien v reprodukčnom veku sa trestuhodne premrhal a ak sa nám nepodari odvrátiť aj hrozbu ďalších mechanizmov, je zrejmé, že Slovensko môže pasca nízkej plodnosti zasiahnuť v plnej svojej sile. Slovensko sa tak môže zaradiť medzi krajiny ktoré nielenže dovolili, aby ich plodnosť klesla na nízku úroveň, ale neurobili ani dostatočne razantné opatrenia k rýchlej náprave, a preto sa môžu obávať veľmi veľkých problémov s jej oživením a s tým spojenými dopadmi v rôznych sférach fungovania svojej spoločnosti.

Literatúra

- BLEHA, B., ŠPROCHA, B., VAŇO, B. 2013. *Prognóza populačného vývoja Slovenskej republiky do roku 2060*. Bratislava: INFOSTAT.
- EASTERLIN, R. A. 1980. *Birth and Fortune: The Impact of Numbers on Personal Welfare*. New York: Basic Books.
- GOLDSTEIN, J., LUTZ, W., TESTA, M. R. 2003. The emergence of sub-replacement family size ideals in Europe. *Population Research and Policy Review*, 22, 5-6, pp. 479 – 496.
- LUTZ, W., SKIRBEKK, V. 2005. Policies addressing the tempo effect in low-fertility countries. *Population and Development Review* 31, 4, 699 – 720.
- LUTZ, W., SKIRBEKK, V., TESTA, M. 2006. The Low Fertility Trap Hypothesis. Forces that May Lead to Further Postponement and fewer Births in Europe. *Vienna Yearbook of Population Research*, pp. 167 – 192.
- McDONALD, P. 2005. Low Fertility in Singapore: Causes, Consequences and Policies. Paper presented at the Forum on Population and Developmetn in East Asia, Beijing, May 16 – 17, 2005.
- McDONALD, P. 2008. Very Low Fertility. Consequences, Causes and Policy Approaches. *The Japanese Journal of Population*. 6, 1, pp. 19 – 23.
- POTANČOKOVÁ, M. 2011. Zmena reprodukčného správania populácie Slovenska po roku 1989: trendy, príčiny a dôsledky. In: Piscová, M. *Desaťročia premien slovenskej spoločnosti*. Bratislava: VEDA, s. 142 – 159.
- ŠPROCHA, B. 2013. Odkladanie a rekuperácia generačnej plodnosti žien na Slovensku. *Forum Statisticum Slovaccum*, IX, 1, s. 104–113.
- ŠPROCHA, B. 2014. Odkladanie a rekuperácie plodnosti v kohortnej perspektíve v Českej republike a na Slovensku. *Demografie*, 56, 3, 219 – 233.

TESTA, M. R. 2012. *Family Sizes in Europe: Evidence from the 2011 Eurobarometer Survey*. European Demographic Research Papers. 100 pp.

TESTA, M. R., GRILLI, L. 2006. The Influence of Childbearing Regional Contexts on Ideal Family Size in Europe. *Population*, 61, 1-2, pp. 99 – 127.

Contact

RNDr. Branislav Šprocha, Ph.D.,

Prognostický ústav SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava

INFOSTAT – VDC, Leškova 16, 817 95 Bratislava

branislav.sprocha@gmail.com,